

Günümüz Televizyon Haberciliğinin Sunuş Biçimlerinin Haberin Değeri ve Habercilik Üzerindeki Etkileri: Üniversite Öğrencilerinin Televizyon Haberlerini Okuma Biçimleri

Prof. Dr. Özden CANKAYA
Ar. Gör. M. Emre KÖKSALAN

Özet

Özellikle son yirmi yıldır dünya üzerinde bilgi akışının hızlanması ve haber alma sınırlılıklarının büyük ölçüde azalmasıyla birlikte genelde habercilik özelde de televizyon haberciliğinin niteliğinde belirgin değişimler yaşandığı gözlenmektedir. Bu bağlamda en çok tartışılan unsur ise artık televizyon haber bültenleriyle bize dış dünyaya ait gerçekliklerin tam olarak sunulmadığı, hatta sözü edilen bu gerçekliğin büyük ölçüde çarpıtıldığıdır. Televizyon haberciliğinin başlangıcından beri üstlendiği en önemli rol halkı bilgilendirmek, dünyada süregiden olaylardan haberdar etmek olmuştur. Ancak buna rağmen günümüzde haber verme ve bilgilendirme işlevi olan haber bültenleri ve programlarının da ciddi anlamda kurmaca unsurlar taşımakta oldukları, buralarda kullanılan güçlü görsel-işitsel anlatım teknikleri ile izleyicilerin aklından çok duyu/duygularına hitap ettikleri iddia edilmektedir.

Yukarıda ifade edilenlerden yola çıktığımızda, çalışmamızın başat amacını televizyon haberlerinin sunuş biçimleri ve görsel yapısıyla haber içeriklerinin; bir başka deyişle haberi oluşturan farklı unsurların (haber değerlendirme kategorilerinin) üniversite öğrencilerinin televizyon haber bültenlerinde yer alan haberleri alımlama/okuma biçimleri üzerindeki etkilerinin ortaya konulması olarak tanımlamamız mümkündür. Bu amaç doğrultusunda çalışmamızda medya sosyolojisi içinde yer alan bir yöntem olarak alımlama çözümlemesi yönteminin faydalanmaya çalıştık.

Özelde ise, izleyicilerin haberlere katılma ve özellikle bu haber kategorilerini yorumlama biçimlerini kavrama noktasında yine alımlama çözümlemesi içerisinde değerlendirebileceğimiz Tamar Liebes'in "izleyicilerin televizyon metinlerine katılma biçimleri" modelini uygulamaya çalıştık. Bu bağlamda çalışmamızın sonucunda, üniversite öğrencilerinin televizyon haberlerini değerlendirirken en fazla yapısal okumaya başvurdukları ve bu okumalarla özellikle haberlerde kullanılan görsel yapı ve sunum biçimleri üzerine yoğunlaştıklarını bulguladık.

anahtar kelimeler: televizyon haberleri, alımlama çalışmaları, medya sosyolojisi

Abstract

Au cours des dernières vingt années, la résultant des développements technologiques et techniques, il est apparu des changements dans la production des informations télévisées notamment en ce qui concerne leurs manières de présentation. Les informations télévisées attachent désormais beaucoup plus de l'importance aux images, aux éléments fictifs, en ayant pour but de provoquer plutôt les sentiments des téléspectateurs. Bien qu'à la lumière des études structuraliste et sémiologique nous connaissions assez bien les sens de ces textes d'information, nous avons moins de connaissance scientifique concernant les formes de réception des téléspectateurs au sujet des effets des manières de présentation des informations télévisées sur les lectures des téléspectateurs. Dans ce travail, nous nous proposons d'appréhender ces effets en essayant de considérer les postulats des études de la réception en général et le modèle de Tamar Liebes en particulier.

Abstract

During last twenty years, as a result of the technological and technical developments, it appeared many changes in the production of television news particularly concerning their forms of presentation. From now on, television news attach much more importance to the images, to the fictitious elements, aiming to provoke the feelings of viewers. Although in the light of the structural and semiological studies, we know rather well the meanings of these information texts, we have less scientific knowledge concerning the forms of reception of the viewers about the effects of presentation of the television news on the readings of the viewers. In this work, we propose to apprehend these effects while trying to consider the postulates of the studies of the reception in général and the model of Tamar Liebes in particular.

Giriş

Özellikle son yirmi yıldır dünya üzerinde bilgi akışının hızlanması ve haber alma sınırlılıklarının büyük ölçüde azalmasıyla birlikte genelde habercilik özelde de televizyon haberciliğinin niteliğinde belirgin değişimler yaşandığı gözlenmektedir. Bu bağlamda en çok tartışılan unsurlardan biri ise artık televizyon haber bültenleriyle bize dış dünyaya ait gerçekliklerin tam olarak sunulmadığı, hatta sözü edilen bu gerçekliğin büyük ölçüde çarpıtıldığıdır. Medya kuramcısı Fiske'in de belirttiği gibi artık gerçekliğin bilinçli olarak yanlış temsili ve yeniden üretimiyle algılanan yeni bir dış dünya anlayışıyla karşı karşıya olduğumuz iddia edilmektedir (Fiske, 1991: 57). Bu anlayış sadece televizyon haberciliğinin niteliklerinde değil televizyonun sürekli yeniden ürettiği varsayılan gündelik yaşamın ve egemen söylemin içinde yer aldığı sosyal, kültürel, politik ve ekonomik koşullarda da karşımıza çıkmaktadır. Televizyon haberciliğinin başlangıcından beri üstlendiği ideal rol halkı bilgilendirmek, dünyada süregiden olaylardan haberdar etmek olmuştur. Ancak buna rağmen günümüzde haber verme ve bilgilendirme işlevi olan bu programların da ciddi anlamda kurmaca unsurlar taşımakta oldukları iddia edilmektedir. Bu süreçte dikkat çekici olan unsur ise artık hakim olan televizyonculuk anlayışında estetik unsurların öne çıkması ve temel ölçütün izleyicilerin programlardan alabileceği "haz" olarak değerlendirilmesidir.

Bu durum benzer bir şekilde televizyon haberciliği için de geçerlidir. Özellikle video ve küresel haberleşme teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte haberi üretme, saklama ve yayma tekniklerinde de radikal değişimler gözlenir oldu. Görüntülü medya ortamlarının sürekli gelişmesi ve artan kullanım yoğunluğuyla birlikte görüntünün anlamı ve ona verilen değerde de bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Görüntünün gücünü fark eden haberciler televizyon haberini bu çerçevede yeniden tanımlamak gibi bir işe giriştiler. Günümüzde artık haber, eğer içinde "gösterilecek bir şeyler" varsa haber olarak nitelendirilebilmekte ve izleyiciye sunulabilmektedir (Ramonet, 2000: 54).

Baudrillard'ın ifade ettiği gibi artık imgelerle, görüntülerle beslenen bir toplumda yaşıyor, bu toplumda gerçekliği temsil ettiği iddia edilen haberlerin görüntülerini (ya da onun deyişiyle dış dünyanın gerçekliğini) kameranın lensleri aracılığıyla alıyor ve anlamlandırmaya çalışıyoruz (Aktaran: Büyükdeveci ve Öztürk, 1997: 13-14). Bu artık öyle bir süreçtir ki, bu süreç içinde yaşayan bir bireyin bir saatlik bir televizyon izlemesiyle karşı karşıya kaldığı görüntü miktarı endüstrileşmemiş bir toplulukta yaşayan bir bireyin tüm yaşamı boyunca karşılaştığı görüntüye eşit olmaktadır (Fiske, 1991: 59). Artık içinde yaşadığımız çağda imge ve gerçek arasında bir fark ya da bir sınır kalmamıştır ve televizyon haber bültenleri de "en gerçek" haberi aktarma amaçları doğrultusunda bu içiçe geçmişiği tam anlamıyla kullanmaktadırlar. Yine Baudrillard'ın belirttiği gibi televizyon haberleri artık dış dünyadan bahsetmek yerine kendini o olayların yerine koymakta ve hatta

görüntünün mutlak egemenliğiyle haberlerin kendisi birer gösteriye dönüşmektedir (Baudrillard, 2000: 139).

Ancak bazı kuramcılar bu görüşe karşı çıkmakta ve özellikle televizyon haberciliği alanında görüntünün bu ölçüde büyük, tartışılmaz bir güce sahip olamayacağını iddia etmektedirler. Bu yaklaşımın temel varsayımı, haberlerde yer alan görüntülerin izleyicilerin haberleri alımlama sürecinde tek başına dikkate alınmayacak ölçüde az bir etkiye sahip olduklarıdır. Görüntü bu anlamda açık bir iletinin gerçekleşmesi için tek başına yeterli değildir (Gully, 1995: 83). Missika'nın açıkladığı gibi, bir televizyon haberinin sesini ortadan kaldırdığımızda, izlemesi eğlenceli ancak içerik bakımından oldukça zayıf bir materyalle karşı karşıya kalmamız kaçınılmazdır (Missika, 1994: 8).

Bu noktada iki yaklaşımın da tek başına doğru olmadığını ve her ikisinin de belli eksikleri olduğunu belirtmek gerekir. Bu iki yaklaşımın önermelerinden yola çıktığımızda açıkça görülmektedir ki günümüz televizyon haberciliğinde görüntüye verilen değer belli ölçüde izlenebilmekle birlikte, izleyicinin haberi alımlama ve değerlendirme sürecinde haberin görselliği ve sunuş biçiminin işlevi oldukça tartışmalıdır. Türkiye'de televizyon haberi ve haberciliği üzerine yapılan çalışmalar özellikle eleştirel kuram perspektifinde gerçekleştirilmiş ve daha çok medyanın yapısal sorunları bağlamında haber ve haberciliğin değişen doğası ve/veya haberlerde yer alan ideolojik söylem biçimleri ve bunların nitelikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ama yine bu eleştirel perspektif çerçevesinde izleyicilerin haberle olan ilişkisi, ya da daha açık bir ifadeyle televizyon haberlerini ve haberciliğini nasıl değerlendirdikleri üzerine yeterli sayıda ve nitelikte çalışmanın bulunmadığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla çalışmamızın sorunsal, örneklem ve yöntemini belirlerken de bu saptamadan yola çıktığımızı belirtmemiz gerekmektedir. Bu anlamda çalışmamızın başat amacını televizyon haberlerinin sunuş biçimleri ve görsel yapısıyla haber içeriklerinin; bir başka deyişle haberi oluşturan farklı unsurların üniversite öğrencilerinin televizyon haber bültenlerinde yer alan haberleri alımlama/okuma biçimleri üzerindeki etkilerinin ortaya konulması olarak tanımlamamız mümkündür.

Çalışmamızda üniversite öğrencilerinin örneklem olarak seçilmesinin temel nedeni toplum içinde dönüştürücü ya da "dönüşücü" potansiyeline sahip olma anlamında en dinamik, eleştirel bakışa en fazla sahip kesim olarak öne çıkması ve bu mevcut potansiyelin de öğrencilerin haberi oluşturan görsel ve içeriksel unsurları değerlendirmesi noktasında çalışmamızın en önemli bağımsız değişkenini oluşturmasıdır. Bu noktada çalışmamızda bizi yönlendiren ilk sorunsal, üniversite öğrencilerinin bu potansiyellerini haberleri alımlama/okuma noktasında nasıl değerlendirdikleridir. Dolayısıyla çalışmamızın başat varsayımını bu perspektif dahilinde ve Tamar Liebes'in bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak tartışacağımız izleyicilerin televizyon metinlerine katılma biçimleri modeliyle de ilişkilendirerek şu şekilde tanımlamak mümkündür: İzleyiciler aynı haber

bültenindeki televizyon haberlerini izlerken farklı oranlarda göndergesel (gerçekçi ve oyuncu) ve yapısal (ideolojik ve estetik) okumalar gerçekleştirirler. Bu okumalar hem haberin sunulma biçimine, haberlerin türüne ve haberlerin görsel ve anlatsal yapılarına (dolayısıyla haber değerlendirme ölçütlerine), hem de izleyicilerin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerine göre farklılıklar gösterir.

Ancak biz bu çalışmada özellikle izleyicilerin yukarıda ifade ettiğimiz gibi sosyo-ekonomik kültürel özellikleri ve medya metinlerine katılım biçimleri arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaç edinen etnografik ve antropolojik yöntemlerden de yararlanılmasını gerektiren bir sosyolojik çalışma yerine, medya metinleriyle izleyici arasındaki hegemonik ilişkiyi çözümleme amacıyla olan ve asıl olarak izleyicilerin bu çerçevede farklı metin okuma biçimlerini ortaya koymayı ve tartışmayı hedefleyen metin-okuyucu modeli temelli bir sosyolojik çalışma gerçekleştirmeyi tercih ettik. Dolayısıyla yukarıdaki varsayımı da çalışmamız bağlamında, üniversite öğrencilerinin televizyon haberlerini okuma biçimleriyle bu okumaları yönlendirdiğini düşündüğümüz/varsaydığımız haberin sunulma biçimi, haberlerin türü ve içeriği ve haberlerin görsel ve anlatsal yapıları arasındaki ilişkiyi tanımlama noktasında yeniden sorunsallaştırmaktayız. Bu varsayımı en iyi şekilde tanımlama ve araştırmanın sonuçlarını en açık bir biçimde ortaya koyabilme anlamında çalışmamızı iki ana bölümden oluşturduk. Birinci bölümde sorunsalımızı ortaya koymakta ve topladığımız verileri yorumlamakta faydalandığımız kuramsal modelimizi açıklamaya ve tartışmaya çalışacağız. İkinci bölümde ise topladığımız verileri varsayımlarımız, Tamar Liebes'in televizyon metinlerine katılma biçimleri modeli ve sorunsalımız bağlamında belirlediğimiz haber değerlendirme kategorileri çerçevesinde değerlendireceğiz.

Televizyon Haberlerinin Alınlanmasında Yeni Bir Model

Günümüzde izleyicilerin televizyon metinlerini (her tür programın içerik, anlatım ve sunum biçimleri, değerlendirme ölçütleri bağlamında oluşturduğu anlamların bütünü olarak) nasıl anlamlandırdığı, onunla nasıl bir ilişki kurduğu üzerine yapılan medya sosyolojisi temelli çalışmalar iki ana çözümleme modeli üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Bunlardan ilki izleyicinin medya metninin içindeki anlamları nasıl alımladığı ve anlamlandırdığı; bir başka deyişle nasıl okuduğu üzerine yoğunlaşan "metin-okuyucu (texte-lecteur) modelidir. İkinci model ise izleyicilerin medya metinleriyle kurdukları ilişkilerin sosyal, kültürel bağlamlarını ortaya koymaya ve bu metinlerin anlamlandırma süreçlerini izleyicilerin çevresel faktörlerle kurduğu ilişkiler bağlamında kavramaya çalışan daha ziyade etnografik ve antropolojik yöntemlerden beslenen "alımlamanın bağlamı" modelidir. İzleyicilerin televizyon haberlerini anlamlandırma ve yorumlama biçimlerini açıklamayı amaç edinen ve bu noktada Stuart Hall'un çizdiği ve kendine özgü bir kodlama ve kodaçıklama süreci öneren kuramsal çerçevesinden ilham alan alımlama çalışmaları, büyük oranda, özellikle haberlerin birer televizyon metni olarak izleyiciler tarafından okunmasını inceleyen metin-okuyucu modelinden

yararlanan araştırmalar gerçekleştirmişlerdir. Dahlgren'in belirttiği üzere bu çalışmaların temelinde iki ana yaklaşım bulunmaktadır (Dahlgren, 1990: 300-302). Bunlardan ilki olan ideolojik özömlene yaklaşımının temel varsayımı, bütöun görsel-iştişel söylem yapılarının izleyici karşısında hegemonik bir değeri olabileceğidir. Dahlgren'in belirttiği gibi bu perspektif televizyon haberlerinin izleyiciye basitçe haber aktarmaktan öte bilgiler de aktardığını ve bu "diğer iletilerin (ideolojilerin)" izleyici için pek de göröunür olmadıklarını ifade etmektedir. Fakat 70'li yıllardan itibaren eleştirel yaklaşım haberlerin sadece ideolojik olarak özömlenmesini bir kenara bırakır ve farklı bir sorunsala yönelir. Bu sorunsal televizyon haberlerinin anlamı nasıl ürettiği ve ilettiğini ayrıca bu anlamın parametrelerinin neler olabileceğini kavrmaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım televizyon haber bültenlerinde birçok farklı anlam özömlene stratejileri bulunduğunu söylemekte, ancak farklı durumlarda, anlamın, küresel yayın karakteristikleri ve haberler tarafından kodlanması ve iletiliş biçimlerine daha çok ilgi göstermektedir. Bu noktadan yola çıkarak eleştirel kuram televizyon haberlerinde üretilen anlamı televizyon haberlerini oluşturan tüm unsurların birlikteliğinden yola çıkarak tanımlamaktadır.

Televizyon haberlerinde üretilen anlamın bu şekilde tanımlanması genel de alımlama çalışmalarında özel de de metin-okuyucu modelinin haberlerin özömlenmesine uygulanmasında yansıması bulmuştur. Kendisini ilk defa edebi metinler üzerine yapılan kültürel çalışmalar alanında gösteren metin-okuyucu modelini temel alan yaklaşımlar en basit ifadeyle, bir medya metniyle üretilen anlamın ya da anlamların izleyici tarafından nasıl okunduklarına dayanmaktadır. Stuart Hall'un kodlama-kodaımlama modeli, bu anlamda metinlerinin okunmasıyla ilgili kuramsal temeli atan çalışma olarak öne çıkmaktadır.

Hall tanımladığı modelle aynı adı taşıyan makalesinde, daha önce savunduğu yapısalcı konumu terk etmiş ve medya metinlerinin sınırlı anlamları olmadığını belirterek "okanlamlılık" kavramını ön pana çıkarmıştır. Alımlama süreci açısından, Hall'a göre simgesel olarak kodlanan bir metni okumanın üç ana biçimi bulunmaktadır (Hall, 1997: 62-63). İlk okuma biçimi olarak tanımladığı "hakim-hegemonik okuma" metnin mesaj tarafından önerilen biçimiyle yorumlanmasıdır. Erol Mutlu'nun da ifade ettiği gibi burada kodlama ve kodaımlama arasında tam bir denklik sözkonusudur (Mutlu 1999: 100-101). İkinci okuma biçimi olarak Hall "pazarlıklı okuma" biçimini önermektedir. Buna göre kodlanan mesaj ile izleyicinin yorumu arasında bir ölçüde uzlaşmayla sonuçlanan bir alımlama ve değerlendirme sürecinden söz edilebilir. Burada kodlanmış mesaj genel olarak izleyici tarafından kabul edilse de mesajın hakim anlamını değerlendirme noktasında izleyici çelişkili anlamlar üretmektedir. Hall'un önerdiği üçüncü tür okuma olan "muhalif okuma"da ise izleyici programda sunulan bütöun mesajı/mesajları tümünden reddetmektedir.

Hall'un bu modeli özetle bir televizyon programının izleyiciyle ilişkisinde en azından üç analitik seçeneğin varolabileceğini ortaya koyması bakımından televizyon izlerkitlesini araştırmada yeni bir dönemi ifade etmektedir. Ancak bu modelin saha çalışmalarına uygulanması, modelin bazı eksik yönleri bulunduğunu da göstermiştir. David Morley'nin Hall'un geliştirdiği bu modelden yola çıkarak anlam üretim sürecinin televizyon mesajının iç yapısına ve izleyicinin kültürel birikimi ile toplumsal tarihine dayandığı varsayımı üzerine temellendirdiği ilk araştırması (Morley, 1980), bu eksik noktaları açıkça ortaya koymaktadır. Morley'nin çalışması izleyicilerin öznelliklerinin programda sunulan mesajlarla paralellik gösterse bile karşıt muhalif okuma yapabilecekleri, ya da tersi bir durumda da uzlaşım içine girebileceklerini saptamıştır. Dolayısıyla televizyon izleyicilerinin bu üç kategoriye ayrılmasının izlerkitlenin toplumsal yapısını ve buna bağlı olarak ortaya çıkan anlamlandırma süreçlerini oldukça basitleştirdiği ortaya çıkmış, daha sonra gerçekleştirilen alımlama ile ilgili araştırmalar da bu saptamanın ışığında yeni çözümleme modelleri geliştirmişlerdir.

Tamar Liebes Hall'un bu üç ana okuma biçimini, bu modelin yerine dört ayrı okuma biçimini kategorize ettiği, yeni bir okuma modelini; kendi ifadesiyle "televizyon metinlerine katılma biçimleri"ni önererek geliştirmiştir (Liebes 1997: 798-809). Liebes bu televizyon metinlerine katılma biçimlerini değerlendirir ve modeli oluştururken öncelikle her birinde iki kavram bulunan iki ayrı kategori oluşturur. Birinci kategoride yer alan kavramlar metin okumasının kapalı ya da açık olma durumunu ifade eden medya metninin; bizim çalışmamızda televizyon haberlerinin; "açıklığı (ouverture)" ya da "kapalılığı (fermeture)" kavramlarıdır. Bir medya metninin açık olması, medya metninin çoklu okumaya/anlamlandırmaya imkan verecek bir biçimde oluşturulmuş olması anlamına gelmektedir. Kapalılık ise medya metninin çoklu okumaya/anlamlandırmaya izin vermeyecek bir biçimde oluşturulmuş olduğunu ifade etmektedir. İkinci kategoride ise, göndergesel (référentielle) ve yapısal (structurelle) okumalar yer almaktadır. Liebes göndergesel okuma kavramıyla televizyon metninin gündelik yaşama göndermelerle yorumlanmasını, bir başka deyişle televizyonun göndergesel kullanımlarını ifade etmektedir. Yapısal okumalar ise izleyicilerin televizyon metinlerini oluşturan yapıların/niteliklerin, kodlanan mesajların ve bu kodlamayı gerçekleştirenlerin gizli ideolojik niyetlerinin eleştirel bir biçimde yorumlamasını karşılamaktadır.

Liebes bu iki kategorinin kombinasyonlarından dört farklı okuma biçiminin ortaya çıktığını belirtmektedir. Birinci kombinasyon olan göndergesel ve kapalı okumanın kombinasyonu sonucunda "gerçek" okuma ortaya çıkmaktadır. Gerçek (reel) okuma en genel ifadeyle metinlerde yer alan unsurların eleştirilmeden gündelik yaşama eklemlenmesine dayanan bir okuma biçimi olarak tanımlanabilir. Bu tür bir okumada metin üzerine yapılan "gözlem"ler doğal bir fenomen, örneğin ahlaki değerlendirmeler (metinde sunulan enformasyona karşı

olma veya onu onama) olarak gerçekleşir. Bu okumada eleştirel bir yaklaşım söz konusu değildir, tersine metinle ya bir uzlaşım ya da metnin bir reddi söz konusudur. Liebes özellikle dramatik yapıli televizyon metinlerinin (özellikle pembe dizi gibi kendine özgün nitelikleri olan program formatlarının) gerçek okumasında izleyicilerin burada yer alan karakterleri ahlaki olarak kabul ya da reddettiğini belirtmektedir. Bu okumada daha çok olumsuz (negatif) bir yön bulunmaktadır ve Hall'un belirttiği yaklaşıma benzer, metinle kurulan hegemonik ilişki noktasında metnin tahakkümü ve/veya izleyicinin metinle "yüzleşmesi/karşılaşması" şeklinde gerçekleşen bir metin okuması karşımıza çıkmaktadır. Göndergesel okumayla açık okumanın kombinasyonu ise oyuncu okuma olarak adlandırabileceğimiz ikinci bir okuma biçimini doğurmaktadır. Bu okumanın en önemli özelliği izleyicilerin programda yer alan kişiliklerle ya da durumlara oyun oynamaya benzer bir tavır içinde yakınlık (empati) kurarak, metni ve kendi yaşamlarını yeniden ifade etmeyi denemesidir. Burada dikkat çekici olan unsur izleyicilerin metni belli bir zevk alma duygusuyla yeniden yorumlama çabasına girmesi ve metinlerin içindeki aksiyonu kendilerince açıklamaya çalışmasıdır. Bizim çalışmamız açısından gerek gerçekçi, gerekse oyuncu okumaların televizyon haberlerine uygulanmasında bir açıdan bire bir aynı süreçlerin işlenmesini beklemek doğru olmayacakken, başka bir açıdan bunun mümkün olduğu iddia edilebilir. Bu sürecin bire bir işleyemeyeceği varsayımının temelinde televizyon haberlerinin ideal olarak dramatik unsurlardan olabildiğince arındırılmış bir tür olarak değerlendirilmesi ve bu nedenle dramatik unsurlara bağlı olarak yapılan okumaların da otomatik olarak devre dışı kalacağı iddiası yer almaktadır. Bu sürecin işleyebileceği varsayımı ise göndergesel okumaların sadece medya metinlerinde bulunan kurgusal unsurlarla ilişkili olmadığı düşüncesinden hareketle, izleyicilerin kendi ilgi ve gerkesinimlerini karşılayan haberleri de bu tür bir okumaya tabi tutabilecekleri ihtimalini temel almaktadır. Ancak ileride daha ayrıntılı ortaya koyacağımız gibi bu iki ihtimale rağmen, sahip oldukları özelliklere bağlı olarak eleştirel okuma yapma potansiyeli yüksek bir topluluk olan üniversite öğrencilerinin sunulan haberlerin içerik, görsel yapı ve sunum biçimi gibi niteliklerine bağlı olarak sınırlı miktarlarda gerçekçi ve oyuncu okuma gerçekleştirdiklerini göstermiştir.

Liebes yukarıda belirtilen göndergesel kategoriye benzer şekilde yapısal okuma içinde de açık ve kapalı okuma biçimleri bulunduğunu belirtir (Liebes 1997: 801). Yapısal/kapalı kombinasyonunun sonucu ortaya çıkan okuma biçimi ideolojik okumadır. İdeolojik okuma öncelikle metni üretenin niyetinin (vermek istediği gizli anlamın) açığa çıkarılmasına yönelik bir okuma biçimidir. Bu tür bir okumada karşıt olma ve/veya teşhis koyma arzusuyla metnin üretene tarafından ortaya konulan ve çoğunlukla izleyicilerin çıkarına olmayan şeylerin altını kazımak amacıyla olan anlamlar açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bir başka ifadeyle, ideolojik okuma öncelikle metnin kendisinin açıklanmasını değil, metni üretenlerin niyetlerinin açığa çıkarılmasını amaçlayan bir okuma biçimidir. Buna karşılık, yapısal/açık kombinasyonunun sonucundaysa metnin ya da ürünün

oluşumu üstüne eleştirel ve analitik bir okuma biçimi olarak estetik okuma ortaya çıkmaktadır. Ancak burada özellikle izleyicilerin metinlerdeki dramatik unsurların farkında olma ve bunları red ya da kabul etme durumları önem kazanmaktadır. İzleyici estetik okumada içerik ne olursa olsun dramatik etkililiğin bakış açısından az ya da çok çekinir ve bir başka deyişle eleştirel bir bakış açısıyla yapılan bu okumada metnin içeriğinden ziyade mesajın aktarılma biçimini değerlendirir. İlk bakışta bu tür bir okumanın sadece belirgin ve güçlü bir dramatik yapısı olan programlarda görülebileceği iddia edilebilir fakat çalışmamızda ortaya çıkan bulgular ışığında ifade etmek gerekmektedir ki, televizyon haberlerinde de özellikle izlenen haberlerde kullanılan sunuş biçimlerine karşıt olma ve bunların yerine başka sunuş biçimleri önerme anlamında sıkça estetik okumaya başvurulmuştur.

Başat amacını televizyon haberlerinin sunuş biçimleri ve görsel yapısı ile haber içeriklerinin; bir başka deyişle haberi oluşturan farklı unsurların üniversite öğrencilerinin televizyon haber bültenlerinde yer alan haberleri alımlama/okuma biçimleri üzerindeki etkilerinin ortaya konulması olarak tanımladığımız çalışmamızda, Liebes'in geliştirdiği "izleyicinin televizyon metinlerine katılma biçimleri"ni tanımlayan bu modeli, haber değerlendirme kategorilerinin izleyicilerin haberleri değerlendirmeleri üzerindeki etkilerini bulgulama noktasında daha net ve ayrıntılı sonuçlar vereceğinden ve bütünlüklü bir çalışmanın ortaya çıkmasını kolaylaştıracağından hareketle çalışmamız açısından en doğru çözümlenme modeli olarak ön plana çıkmaktadır.

Haber ve İzleyici İlişkisi: Yapısal Okumanın Egemenliği

Bu makalede sunmaya çalıştığımız araştırma en geniş anlamda üniversite öğrencilerinin farklı televizyon kanallarında yayınlanan ana haber bültenlerindeki haberleri nasıl okudukları ve değerlendirdiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmamızın giriş bölümünde de aktardığımız gibi günümüz televizyon haberlerindeki sunum biçimleri ve görselliğin artan kullanımının habere katkısı akademik çevrelerde sıkça tartışılan bir konu olmasına rağmen, bu durumun izleyicinin haberleri değerlendirme süreçleri üzerindeki etkisi konusunda yeterli sayıda çalışma yapılamamış, sağlıklı verilere ulaşılamamıştır. Bu gerçekten hareketle çalışmamızda, televizyon haberlerinin sunuş biçimleri ve görsel yapısı ile haber içeriklerinin; ya da bizim araştırmamızda kavramsallaştırdığımız biçimde haber değerlendirme kategorilerinin üniversite öğrencilerinin televizyon haber bültenlerinde yer alan haberleri alımlama/okuma biçimlerine katkısını bulgulamaya gayret gösterdik.

Bu çerçevede araştırmamız için öncelikle benimsedikleri sunum ve anlatım biçimleri, haber değerlendirme ölçütleri ve ulaşmayı amaçladıkları hedef kitlelerine göre seçilmiş dört ulusal kanalın (TRT 1, KANAL D, KANAL 7, NTV) 08/05/2003 tarihinde yayınlanan ana haber bültenlerinin kaydı gerçekleştirilmiştir.

Daha sonra İstanbul'da, önceden belirlenen orta ve üstü sosyo ekonomik gruba mensup 19-28 yaş arası toplam 23 üniversite öğrencisinden oluşan dört odak grubunun her birine, bu bültenlerden biri izlettirilmiş ve yine önceden belirlenen görüşme kılavuzu ışığında ve odak grup tartışması tekniğiyle izlenilen bu haber bültenlerinin katılımcılar tarafından yorumlanması istenmiştir. Çalışmamızda odak grup tartışması tekniğini kullanmamızın birinci nedeni hem zaman hem de maddi kısıtlılıklardır. İkinci neden ise televizyon haberlerini izleme ve değerlendirme süreçlerinin çoğunlukla sosyal bir süreç olduğu bulgusundan hareketle, tartışma esnasında grup dinamiğinin devreye girmesi, çağrışım ve etkileşim mekanizmalarının da yardımıyla, yöneltilen bir ya da birkaç soruyla elde edilebilecek bilgilerden daha fazla görüş ve değerlendirmeye ulaşabilecek olmamızdır (H. Tanrıöver, A. Eyüboğlu, 2000: 22).

Çalışmamızın sorunsalını belirlerken faydalandığımız çözümleme modeli en geniş tanımlamayla alımlama çözümlemesidir. Ancak daha spesifik olarak araştırmamızda yukarıda özetlediğimiz Tamar Liebes'in "izleyicilerin televizyon metinlerine katılma biçimleri" adlı alımlama çözümlemesi modelinden yola çıktık ve sorunsalımız çerçevesinde belirlediğimiz haber değerlendirme kategorileri (haber içeriği, görsel yapısı ve sunum biçimleri) ile bu modeli ilişkilendirerek çalışmamızın varsayımlarını ortaya çıkarttık. Bu bağlamda ilk varsayımımızı araştırmamızın evrenini oluşturan üniversite öğrencilerinin; daha önce de belirttiğimiz gibi; yaşları, sosyal konumları ve aldıkları eğitim ölçüsünde sahip olduklarını düşündüğümüz eleştirel bakış neticesinde en sık gerçekleştirdikleri okuma biçiminin "yapısal okumalar" olacağı biçiminde ifade edebiliriz. Ancak bu varsayım tek başına yeterli değildir. Bir televizyon metninin okunma biçimlerini sadece yaş, sosyo ekonomik kriterlerle ilişkilendirmek izleyicilerin televizyon haberlerine katılma biçimlerinin nedenlerini oldukça sınırlamaktadır. Bizse çalışmamızın başat amacını televizyon haberlerinin sunum biçimleri, görsel yapıları veya içerikleri gibi haberi oluşturan değerlendirme kategorilerinin üniversite öğrencilerinin haber değerlendirme süreçlerini hangi biçimlerde etkilediğini ortaya koymak olarak belirlemiş olmamız nedeniyle, varsayımımızı da bu çerçevede daha açık bir biçimde aşağıdaki gibi yeniden tanımladık: Üniversite öğrencileri sahip oldukları bireysel ve toplumsal değerler ölçüsünde televizyon haberlerini alımlar ve yorumlarken çoğunlukla yapısal okuma gerçekleştirmeye yatkındırlar. Ancak yine de izleyicilerin haberin içeriği, görsel yapısı ve sunum biçimleri gibi haber değerlendirme kategorilerine bağlı olarak diğer okuma biçimlerinden her birine farklı oranlarda da olsa başvurdukları gözlemlenmektedir.

Araştırmamızda ortaya çıkan bulguları tartışmaya başlamadan önce seçtiğimiz televizyon kanallarının haber bültenleri ve onların okunmasında kullanılan haber değerlendirme kategorilerini aktarmak faydalı olacaktır. Bu bağlamda çalışmamızda üniversite öğrencilerinin değerlendirmesi için, benimsedikleri sunum ve anlatım biçimleri, haber değerlendirme ölçütleri ve ulaşmayı

amaçladıkları hedef kitlelerine göre seçmiş olduğumuz kanallar ve haber bültenleri ile bu seçimimizin gerekçesi aşağıdaki biçimde açıklanabilir:

1. KANAL D; Ana Haber bülteni; yayın saati: 19:30; süresi: 52 dakika. KANAL D'nin hedef kitlesini orta ve ortanın altı olarak tanımlamak mümkündür. Bu hedef kitle tercihi onun haber değerlendirme kriterlerini doğrutan etkilemekte, her türlü duygusal yoğunluğu içinde barındıran ve "magazinel" bir üslup taşıyan bir haber bülteni tasarımı gerçekleştirilmesine neden olmaktadır.

2. NTV; Ana Haber bülteni; yayın saati: 19:30; süresi: 27 dakika. NTV'nin en önemli özelliği bir haber kanalı olması ve ortaya koyduğu tarafsızlık ilkesiyle gerek haber içeriklerinde gerekse sunum biçimlerinde sergilediği seçici ve genel televizyonculuk standartlarından farklılaşan üslubuyla televizyon haberciliğinde farklı bir kimliği olmasıdır.

3. TRT 1; Ana Haber bülteni; yayın saati: 20:00; süresi: 32 dakika. TRT 1 çalışmamızın örneğine haberlerin izleyiciler tarafından değerlendirilmesi sürecinde kamu yayıncılığının haber değerlendirme kategorilerine yansımaları noktasında katkısı olacağı önkabülünden hareketle dahil edilmiştir. TRT'nin genel olarak devletle olan sıkı ilişkisinin habercilik anlayışına yansımaları ve hatta katılımcıların bazı (doğru ya da yanlışlığı tartışmaya açık olan) önyargıları TRT 1'in haberlerinin izleyiciler tarafından okunma biçimleri üzerinde açık etkileri olmuştur.

4. KANAL 7; Ana Haber bülteni; yayın saati: 20:00; süresi: 75 dakika. KANAL 7 ulaşmayı amaçladığı hedef kitlesinin muhafazakar İslami kesim olması ancak bununla birlikte orta ve orta alt sosyo ekonomik sınıfa mensup izleyicileri de hedeflemesi nedeniyle çalışmamız açısından oldukça özgün bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Hedef kitlesinin özelliklerine bağlı olarak yaptığı haber seçimleri, anlatsal yapısı ve sunum biçimleri, daha sonra ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi, izleyicilerin farklı biçimlerde okuma yapmasını talep eder niteliktedir.

Araştırmamızda yer alan haber unsurlarını (haber değerlendirme kategorilerini) oluştururken ilk etapta yola çıktığımız yaklaşım asıl olarak haber içeriklerinin değerlendirilmesiyle belirlenmiş olan "haber çerçevelerinin" etkileri yaklaşımı olmuştur (Iyengar, 1992: 85-102). Bu yaklaşıma göre haberler ya "olaya" dayalı ya da "konuya" dayalı terimlerle çerçevelenmiştir. Olaya dayalı çerçeve çeşitli olayları somut örnekler ya da özgül olaylar açısından işlemektedir. Bizim projemiz açısından olaya dayalı haber çerçevelerinin önemi bu yaklaşımın görselliğe ve sunuş biçimine özel bir önem atfetmesinden kaynaklanmaktadır ve çalışmamızda bu yaklaşım belirlediğimiz haber değerlendirme kategorilerinde "görsel yapılar" ve "sunum biçimleri" kavramlarına tekabül etmektedir. Buna karşılık, konuya dayalı haber çerçeveleri daha ziyade kamusal sorunları daha

genel ve soyut bir bağlama oturtmaktadır. Bu yaklaşımla üretilen haberler genellikle ortaya çıkan sonuçlara ya da koşullara değinen arkaplan haberleridir ve "konuşan kafalara" ağırlıklı olarak yer verirler (Iyengar, 1992: 95-96). Yine çalışmamızda tanımlanan haber değerlendirme kategorileri açısından konuya dayalı haber çerçeveleri "haber içeriklerini" karşılamaktadır. Ancak yine Iyengar'ın belirttiği gibi pratikte çok az haber tümüyle olaya ya da konuya dayalıdır. Olaya dayalı haberlerin içinde uzun yorumlar ve değerlendirmeler yer alabileceği gibi, konuya dayalı haberlerin içinde de çarpıcı görsel unsurlara ya da özgün sunuş biçimlerine rastlanılabilir. Bu durum kendini, haber okuma biçimleriyle ilgili varsayımlarımızın grup tartışmaları sonucunda ulaştığımız bulgularla karşılaştırılması sonucunda yaptığımız değerlendirmelerde de açık bir biçimde göstermektedir. Örneğin, televizyon haberlerindeki dramatik unsurların, görsel yapı ve sunum biçimlerinin yorumlanmasında ağırlıklı olarak görülen "estetik okuma" biçimi, bazı haberlerin içeriklerinin değerlendirilmesinde de kendini göstermiştir.

Çalışmamızda yukarıda da belirttiğimiz gibi konu ve olay çerçeveli haber kavramlarından yola çıkarak haber değerlendirme kategorileri adını verdiğimiz haberi oluşturan asgari unsurlardan (haber içerikleri, sunum biçimleri ve görsel yapılar) meydana gelen bir çözümleme çerçevesi oluşturduk. Bu anlamda izleyicilerin haber bültenlerini değerlendirmesini talep ederken odak grup tartışmasını asıl olarak bu kategoriler etrafında gerçekleşecek biçimde yönlendirmeye gayret ettik. Daha sonra her bir grup tartışmasının deşifre edilmesi sonucu elde edilen bulgular ışığında, ilk etapta katılımcıların örnekleme dahil olan tüm haber bültenlerini yorumlarken hangi tür okumaları gerçekleştirdiklerini ve bu okumaların yine genel olarak haber değerlendirme kategorileri ile ilişkisini açığa çıkarmaya çalıştık. Son olarak her haber bültenindeki haber değerlendirme kategorileri ile izleyicilerin gerçekleştirdikleri okumaların ilişkisini ortaya koyarak, başat amacımız olan haber bültenlerinde yer alan farklı haber değerlendirme kategorilerinin izleyicilerin haberleri değerlendirme/okuma süreçleri üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu bulgadık.

Genel Değerlendirme

Araştırmamız sonucunda ulaştığımız bulgular üniversite öğrencileriyle ilgili ilk varsayımımızı kanıtlar niteliktedir. Haber bültenlerinin tüm haber değerlendirme kategorileri açısından değerlendirilmesinde en çok gerçekleştirilen okuma biçimi "yapısal okuma" olmuştur. Katılımcılar yaptıkları yorumlarda büyük bir oranda yapısal okuma gerçekleştirirken göndergesel (gerçek ve oyuncu) okumaya çok az başvurmuşlardır. Bu bize herşeyden önce üniversite öğrencilerinin haber bültenlerini kendi yaşamlarına, kişisel ya da toplumsal deneyimlerine göndermeler yaparak değil, eleştirel bir bakış açısıyla haber bültenlerini oluşturanların niyetlerini sorgulayarak, ya da haber bültenlerini kendi

gereksinimleri, duyarlılıkları ya da düşünceleri çerçevesinde yeniden tasarlayarak yorumladıklarını göstermektedir. Bir başka ifadeyle yapısal okumanın bu kadar yoğun bir biçimde gerçekleşmesinin bizce en önemli nedeni katılımcıların kendi yorumlarında da sıkça belirttikleri gibi izledikleri haber bültenlerinde kendilerini doğrudan ilgilendiren, ilgilerini çeken ya da bilgi gereksinimlerini karşılayan yeterince haber olmamasıdır. İzleyiciler bu nedenle kendilerine yöneltilen soruları tartışırken ideolojik ya da estetik okumaya ağırlıklı olarak yer vermektedirler.

Katılımcıların yaptıkları okumaları haber değerlendirme kategorileri açısından yorumladığımızda ise haberlerde yer alan görsel yapılar ve sunum biçimleri üzerine gerçekleştirilen okumaların haber içerikleri üzerine olanlardan çok daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Sunum biçimleri ve görsel yapılar üzerine gerçekleştirilen okumaların haber içerikleri üzerine olanlardan daha fazla olması iki şekilde açıklanabilir:

1. Yapısal okumanın gerekçesinde de ifade ettiğimiz gibi, katılımcılar haberlerin içerikleri ile kendileri arasında göndergesel bir ilişki kurmakta güçlük çekmiş ve bu nedenle kendi dünya görüşlerine uygun bir biçimde rahatlıkla eleştirel bir değerlendirme yapabilecekleri haberin sunum biçimleri ve görsel yapılarının yorumlanmasına yönelmişlerdir.

2. Özellikle bazı kanalların haber bültenlerinde göze çarpan sunum ve anlatım biçimleri ve görsel yapının katılımcıları bu unsurları özellikle değerlendirme noktasında harekete geçirdiği, diğer bir deyişle kıskırttığı ifade edilebilir. Bu durum haberlerin sunum biçimleri ve görsel yapılarının okunmasında en çok başvurulan biçimin yine yapısal okuma olmasıyla da açık bir şekilde kanıtlanmaktadır:

Buna karşılık haber içerikleri ile ilgili yorumlamalarda ilginç olan bu değerlendirmelerin de ağırlıklı olarak yapısal okumayla yapılmış olmasıdır. Bu durum bize göstermektedir ki, eğer haberlerin içerikleri izleyiciyi bir biçimde ilgilendirmiyorsa, izleyici eleştirel bir yoruma yönelmekte ve normal şartlarda haber içeriklerini değerlendirirken ağırlıklı olarak göndergesel okumaya başvurması gereken izleyici, haberin kendisinden çok haberi oluşturanların amaçlarını, niyetlerini sorgulamaya başlamaktadır.

Haberlerin okunmasıyla ilgil bu genel saptamalardan sonra haber değerlendirme kategorileri ile izleyicinin haber okumaları arasındaki ilişkiyi daha ayrıntılı bir biçimde analiz edebilme noktasında çözümleme evrenimizi oluşturan kanallardan yola çıkarak bir değerlendirme yapmamız faydalı olacaktır.

Kanalların Değerlendirilmesi

KANAL D

Daha önce de altını çizdiğimiz gibi KANAL D'nin hedef kitlesi ve genel yayın politikası doğrudan haber bültenine yansımakta ve bu durum oluşturduğumuz haber değerlendirme kategorileri çerçevesinde katılımcıların yaptıkları yorumların ağırlıklı olarak yapısal okuma şeklinde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak yapısal ve göndergesel okumalara başvurma arasındaki fark tüm kanalların genel olarak değerlendirilmesindeki kadar fazla değildir. Bunun nedeni olarak KANAL D ana haber bültenindeki haberlerin değerlendirilmesinde en çok gerçekleşen ikinci okuma biçiminin göndergesel-açık kombinasyonunun sonucu olarak "oyuncul okuma"nın olması gösterilebilir. Bu durumu diğer bütün haber bültenleri içinde en fazla KANAL D'nin izleyicileri ilgilendiren ya da belli başlı bilgi gereksinimlerini karşılayan haberlere yer verdiği biçiminde yorumlamak da mümkündür. Ancak haber bülteninin genelinde en çok başvuru alan okuma biçiminin ideolojik okuma olduğu göz önünde bulundurulduğunda, izleyicilerin yine de ağırlıklı olarak haber bültenindeki haberleri değil haberlerin arka planını değerlendirdikleri farkedilmektedir.

KANAL D'nin ana haber bülteninde yer alan haberleri değerlendiren izleyicilerin gerçekleştirdikleri yapısal okumaların büyük bir kısmı haberlerin sunum biçimi ve görsel yapıları üzerine gerçekleşmiştir. Bu durum bize açık bir biçimde KANAL D'nin sunum biçimleri ve görsel yapıları ile izleyicinin okuma biçimleri arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu anlamda odak grup tartışması süresince KANAL D'nin haberlerinde kolaylıkla farkedilebilen göstermecî, yer yer dramatik anlatımın ağırlık kazandığı, günümüzün popüler deyimlerle "magazine!" üslup, izleyiciler tarafından yoğun bir biçimde tartışılmış ve özellikle haberi üretenlerin niyetleri üzerine ideolojik ve haber bülteninin yeniden yapılandırma noktasında öneriler getirmek suretiyle de estetik okumalar gerçekleştirmişlerdir. Örneğin, KD1 kodlu katılımcı ana haber bültenindeki sunum biçimleriyle ilgili yaptığı ideolojik okumalarda çok net bir biçimde haberi oluşturan ve sunan kişilerle ilgili eleştirel bir yaklaşım içine girmiştir: KD1 "bence haberin verilışı haberin önüne geçiyor" derken KANAL D'nin habercilik anlayışını çok açık bir biçimde özetleyen; "Haberler yarından sonra sanki başka bir bölüm tarafından hazırlanmış gibiydi. İlk haberlerde noktayı virgüle doğru yere koyan adamlar sonraki haberlerde yanlış türkçe kullanıyorlardı. Bence bu magazin habercilerinin üslubu..." derken de haber bültenindeki genel üslupla ve bu üslubu yaratanlarla ilgili çelişkileri açık bir biçimde ortaya koyan bir ideolojik okuma sergilemektedir.

Haber içerikleri üzerine katılımcıların yaptıkları yorumlarda ise ağırlık göndergesel okuma lehinedir. Bu durum bize, daha önce de belirttiğimiz gibi, haberlerin içeriklerinin izleyicilerin ilgisini çekmiş ve bunun sonucunda izleyiciler yapısal

okumalar yerine sunulan bu bilgileri kendi yaşamlarıyla ilişkilendirme gayesiyle göndergesel okumaları tercih etmiş olduklarını göstermektedir. Örneğin, KD 3 tartışmanın gerçekleştiği dönemin mayıs sonu olmasından ve öğrencinin tatile çıkacak olmasından hareketle kendisini en çok ilgilendiren haber olarak "mayo haberini" göstermiş ve eklemiştir: "Bir de nerede satıldığını söyleselerdi tam olacaktı..." Haber içeriklerinin göndergesel olarak okunmasına bir başka çarpıcı örnek KD 5'in yaptığı gerçek (reel) okumadır: Milli Eğitim Bakanı'nın bir sponsor kuruluşun eğitime verdiği destekle ilgili bir açılışa katılması haberiyle ilgili yaptığı "Milli Eğitim Bakanı erkek çocukların elini sıkı ama kızinkini sıkmadı, ilginç geldi bana..." yorumu genellikle haberde verilen bilgiyle katılımcının kendi inançları çatıştığında gerçekleşen gerçek (reel) okumaya tipik bir örnek olarak gösterilebilir. Burada katılımcı kolay anlaşılabilir bir biçimde Milli Eğitim Bakanı'nın mensup olduğu siyasi parti nedeniyle İslami bir kimliği olduğu düşüncesinden hareketle böyle bir yorum yapmaya yönelmiş gözükmektedir. Buradan şu önemli sonucu çıkarabiliriz: Öğrenciler izledikleri haberlerin içeriğinde kendilerini ilgilendiren bir konu, bir bilgi bulduklarında ağırlıklı olarak göndergesel (gerçek ve oyuncu), haberler onların ilgilerini çekmediği zamanda yapısal (ideolojik ve estetik) okumaya yönelmektedirler.

NTV

NTV'nin genel yayın politikası ve belirlediği hedef kitlesinin KANAL D'ninkinden farklı, hatta onunkinin tam zıttı oluşunun sonuçları NTV haberlerinin okunmasında kendisini açık bir biçimde göstermiştir. NTV'nin ana haber bülteni üzerine yapılan değerlendirmelerin yine büyük bir kısmı yapısal okuma olarak gerçekleşmiştir. Ancak asıl ilginç olan nokta bu yapısal okumaların çok büyük bir kısmının estetik okuma olarak gerçekleşmesidir. Dolayısıyla şunu ifade edebiliriz ki, katılımcılar KANAL D'ninkinden çok daha farklı bir okuma süreci gerçekleştirmişlerdir. Estetik okumanın bu kadar yoğun bir biçimde ortaya çıkmasının en önemli nedeni olarak katılımcıların tam bir uzlaşım içinde NTV'nin haber sunum biçimleri ve haber içeriklerini büyük oranda "sıkıcı" olarak değerlendirmeleri gösterilebilir. Bunun sonucunda katılımcılar gerçekleştirdikleri estetik okumalarla haber bültenini yeniden tasarlama arzusunda olduklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, NTV3'ün "Bu haber bülteninde başka haberler de olabilirdi" yorumuna NTV5 "Haberlerde ekonomi, siyasetten ziyade bizimle ilgili, bizim ilgimizi çeken sporla ilgili, festivallerle ilgili haberler olmasını isterdim. Dikkatimizin toplanması açısından iyi olurdu" şeklindeki düşüncesini ekleyerek bir anlamda "kendi haber bülteni"yle ilgili görüşünü ortaya koymuştur. İdeolojik okumanın tüm değerlendirmeler içinde bu kadar az gözükmesinin sebebi bu konuyla ilgili yapılan tek değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere katılımcıların NTV'nin haberlerinin tarafsız ve yüksek bir kalite gözetilerek hazırlanmış olduğu düşüncesinden hareket etmeleri olarak gerekçelendirilebilir. Bu konuda NTV1'in magazinel haberleri kastederek yaptığı değerlendirmesi ise şöyledir: "Bu tür haberleri bize alıştırıyorlar galiba. NTV'de bu yok."

NTV ana haber bülteninde yer alan haberlerin değerlendirilmesi sonucunda karşımıza çıkan bir diğer ilginç veri, izleyicilerin estetik okumadan sonra en çok gerçek okuma yapmış olmaları ve bu okumanın ağırlıklı olarak haber içerikleri üzerine yoğunlaşmış olmasıdır. Bu durum aslında gerçek okumayla ilgili genel varsayımları doğrular gözükmetedir. İzleyicilerin, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, haber içerikleri ile ilgili genel olarak iki tür değerlendirme yapması olasıdır. Birincisi haber içeriklerinin onun ilgisini tatmin ettiği noktada göndergesel (ağırlıklı olarak gerçek) okuma, ikincisi ise haber içeriklerinin onun ilgisini hiç çekmemesi ve belli bir "niyetle" hazırlamış olduklarını düşünmesi sonucu yapısal (ağırlıklı olarak ideolojik) okuma yapmasıdır. Katılımcılar burada görüldüğü gibi ilgilerini çeken haberler olduğunda ki NTV örneğinde bunlar ağırlıklı olarak politika haberlerinden oluşmaktadır, gerçek okumaya başvurmuşlardır. Örneğin, NTV2 kendisinin ilgisini en çok emeklilik haberinin çektiğini belirtmiş ve bunun nedenini de "İMF'deki kadının" söylediklerini haklı bulduğu ve yakınları arasında emekli olacak kişiler bulunduğu şeklinde açıklamıştır. Diğer bir katılımcı NTV3 ise kendisini ilgilendiren haber olarak Amerika'nın savaş nedeniyle Türkiye'ye bakışı ile ilgili Dışişleri Bakanı'nın açıklaması olduğunu belirtmiş ve bunun nedenini de "AKP'ye karşı olduğum için hükümetin savaş karşısındaki tutumunu merak ediyorum" biçiminde ifade etmiştir.

NTV ana haber bültenindeki haberlerle ilgili yapılan yorumların haber değerlendirme kategorilerine eşit olarak dağılması bize NTV'nin bir ölçüde habercilikte dengeli bir üslup tuttuğunu göstermektedir. Ancak şu da açıktır ki, haber bülteninde ağırlıklı olarak konu çerçeveli haberlerin yer alması izleyicileri sıkmakta ve normal şartlarda haber içeriklerine ilişkin değerlendirmelerde rastlanmayacak ölçüde çok sayıda estetik okumanın gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bu noktada, haber bültenin bu durumu fark etmişcesine yeni yayın döneminde (2003 güz) iki spiker kullanılan, insani öğelerin öne çıktığı olay çerçeveli haberlere ağırlık veren yeni bir habercilik anlayışına geçmiş olması da çalışmamız açısından ilginç bir durum olarak kendini göstermektedir.

TRT 1

TRT 1 burada yapılan diğer kanallardan bir kamu televizyonu olması nedeniyle ayrılmaktadır ve ele alınan ve bu niteliği yapılan bütün okumaları açık bir biçimde etkilemiş gözükmetedir. TRT 1'in ana haber bültenlerinde yer alan haberlerin kanalın kuruluşundan beri (özerk olduğu kısa dönem hariç) devletin, dolayısıyla da hükümetin hakim ideolojisine paralel bir biçimde hazırlanması nedeniyle hemen her alanda eleştirilere konu olmuş ve hatta bu durum bir çeşit önkabule de dönüşmüştür. Bu saptamalardan yola çıktığımızda zaten sahip oldukları dinamik, toplumsal anlamda dönüştürücü potansiyelle üniversite öğrencilerinin TRT haberlerini büyük oranda eleştirel; çalışmamızda kullandığımız kavramlara göre "yapısal"; olarak değerlendirmesi yüksek bir olasılık olarak gözükmetedir. Araştırmamızın bulgularını bu çerçevede değerlendirdiğimizde TRT 1 ile ilgili bu

varsayımımızın çok net bir biçimde kanıtlandığını görmekteyiz. Katılımcılar TRT 1 ana haber bültenini yorumlarken ağırlıklı olarak okumaya başvurmuşlardır. Tüm okumalar içinde de ağırlık ideolojik okumadır. İdeolojik okumaların bu kadar yoğun olarak gerçekleşmesinden çıkarabileceğimiz en önemli sonuç, katılımcıların bu haberleri yorumlarken diğer kanalların yorumlanmasında olduğu gibi, haberle iletilmekte olan enformasyonları değil, haberi oluşturanların niyetlerini ve bu niyetlerin ideolojik arkaplanını tartışmış olmalarıdır. Aslında katılımcılar da tartışma boyunca kendilerini özellikle bu unsurları değerlendirmek durumunda hissettiklerini büyük bir uzlaşım içinde ifade etmişlerdir. İdeolojik okumaların büyük bir bölümünde TRT'nin devletle, resmi ideolojiyle olan ilişkisinin ve bu ilişkinin haberlere yansımalarının eleştirisi yapılmaktadır. Örneğin, TRT5 kodlu katılımcı açık bir biçimde TRT haberlerinin genel olarak devletin resmi söylemini temsil ettiğini ifade etmiş, TRT7 ise ilginç bir benzetme kullanarak bu ifadeyi pekiştirmiştir: "TRT'nin haberleri bazen bana resmi gazetenin görsel hali gibi geliyor."

TRT 1 ana haber bülteninin son birkaç yılda –özel kanallarla rekabet edebilme anlamında– değişen görsel yapısı ve sunum biçimleri ise büyük oranda katılımcıların gerçekleştirdikleri estetik okumaların konusu olmuştur. Bu durumun bir diğer göstergesi de haber değerlendirme kategorileri üzerine yapılan okumaların büyük bir bölümünün sunum biçimleri ve görsel yapılar üzerine gerçekleşmiş olmasıdır. Katılımcıların bu değerlendirmelerinde haber bültenin içeriği ile bazı açılardan kullandıkları görsellik ve sunum biçimleri etkili olmuş gözükmektedir. Örneğin, TRT2 kodlu katılımcı "Biçimdeki değişiklik söyleme, içeriğe yansımıyor..." ifadesiyle bunu açık bir biçimde ortaya koymuştur. Buna ek olarak TRT1 görüntü geçişlerinde bir karmaşa olduğunu, TRT3 ise eskisine göre daha dinamik bir sunum yapmaya çalıştıklarını ama bunu başaramadıklarını belirtmişlerdir.

TRT 1 kanalı ile ilgili yapılan değerlendirmelerin genelinde çalışmamız açısından iki unsurun ön plana çıktığı görülmektedir: Bunlardan ilki, TRT haberciliği ile devletin egemen söylemi arasındaki bağı değerlendirme noktasında izleyicilerin ideolojik okumaya yöneldikleri, ikincisi ise, TRT 1'in özel kanalları yakalamak adına girdiği değişim sürecinin sadece biçimsel bir değişim olarak değerlendirilmesi sonucunda katılımcıların bu biçim ve içerik ilişkisini açık ve yapısal bir okumaya (estetik) yorumlamış olduklarıdır.

KANAL 7

KANAL 7 ana haber bülteni ile ilgili ilk dikkat çeken nokta şu ana kadar değerlendirdiğimiz üç bültenin tamamen dışında bir üslup ve anlayışla hazırlanmış olmasıdır. Ulaşmak istediği hedef kitlenin karmaşık yapısı (hem İslami-muhfazakar kesim hem de genel alt-orta sınıf izleyici) haber bülteninde yer alan haberlerin sıralanmasından, haberlerin sunumuna, sunucunun tavrından

haber değerlendirme ölçütlerine kadar her alanda kendini göstermektedir. Dolayısıyla, kanalın hedef kitesinin oldukça dışında kalan üniversite öğrencileri buna uygun bir tepki olarak KANAL 7 ana haber bültenindeki haberleri çok büyük bir oranda yapısal olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcıların oyuncu okumaya ise hiç başvurmamış olmaları, yukarıda açıkladığımız üzere, katılımcıların haberler ve kendi yaşamları arasında onları ilgilendirecek, haberi bu anlamda yorumlanmaya sevk edecek hemen hiçbir bağlantı, göndergesel bir ilişki kuramadıklarını göstermektedir.

KANAL 7'nin haber bülteninde sunum biçimleri olarak diğer kanallara nazaran çok farklı bir üslup kullanıyor olması izleyicilerin haber değerlendirme kategorileri içinde en çok sunum biçimlerini yorumlamaları sonucunu doğurmuştur. Sunum biçimleri üzerine yapılan okumaların da çok büyük bir bölümü yapısal okuma biçiminde gerçekleşmiştir. Sunum biçimleri üzerine yapılan bu okumalarda ağırlığın ideolojik okumada oluşu da bize göstermektedir ki, izleyiciler sunum biçimlerini değerlendirirken beklenebileceği gibi haber bültenini yeniden tasarlama arzuyla estetik okumaya yönelmiş olsalar da, haberlerin sunum biçimlerinin belli bir ideolojiyle hazırlandığına güçlü bir biçimde inanmakta ve bu nedenle ideolojik okumaya daha çok başvurmaktadırlar. Örneğin, KN71 kodlu katılımcı kanalın habercilik anlayışı ile ilgili yaptığı değerlendirmede doğrudan haber bültenini tasarlayanların "gizli" amacını ifade etmiştir: "Dramatik, duygusal yönleri ağır basan bir haber bülteni olmasındaki amaç bu haberleri insanlara kolayca izlettirmek, daha çok izleyici çekmek, daha çok para kazanmak için...". Haber bülteninin sunum biçimleri ve görsel yapıları üzerine gerçekleştirilen yapısal okumalarda çarpıcı değerlendirmeler bulunmaktadır. KN74 "sunuş biçiminde ilk önce güldürüp sonra hüznlendirmeye çalışıyorlarmış gibi geldi bana..." derken, haberlerin kurgusu üzerine yaptığı değerlendirmede KN73 "bir konuyla ilgili haberi bitirmeden başka bir habere geçiyorlar, aynı konudaki bir başka habere dönüyor. Bingöl'den Irak'a oradan Ankara'ya sonra yine Bingöl'e. Böyle döndü sürekli..." yorumunu yapmakta ve haber sıralaması konusundaki tutarsızlığın altını çizmeye çalışmaktadır. Ayrıca denekler özellikle yaptıkları estetik okumalarda görüntülerin haberlerin içeriklerini karşılamadığını (ki bu durum diğer haber bültenlerinde de ifade edilmiştir) ve haber kurgusunda gerçekleştirilen görüntü kullanımının da bazen onları çok rahatsız ettiğini belirtmişlerdir: KN71: "benim midemi bulandırdı. Haberlerin arasına dönerek giren görüntüler falan..."

KANAL 7 üzerine gerçekleşen yapısal okumalarda haber içeriğine ilişkin yorumlar sayıca az olmalarına rağmen içlerinden bazı değerlendirmeler dikkat çekicidir. Özellikle KANAL 7'nin mevcut hükümetle ilişkisini açığa çıkarmak amacıyla yapılan ideolojik okumalarda bu tür yorumlar göze çarpmaktadır. Örneğin, KN71 kanalın hükümete olan yakınlığının haberlere yansımaları "en çok halka ilişkiler haberleri var" şeklinde değerlendirirken kanalın İslami ideolojiyle yakınlığının altını çizme noktasında, kadın inşaat işçisi haberini değerlendirirken KN73 "kadın

evinde çalışmıyor, orada çalışacağına geliyor burada inşaatta çalışıyor diyor haber" ifadesini kullanmıştır.

Çalışmamızda çıkan sonuçlar göstermektedir ki KANAL 7'nin sunum biçimleri ve haber değerlendirme ölçütlerindeki bu "özgün" tavır izleyicilerin haber okuma biçimlerini açık bir biçimde etkilemektedir. İzleyiciler haber bültenlerinde özellikle kendi hayat görüşleriyle taban tabana zıt bir görüşle karşılaştıklarında otomatik olarak eleştirel bir okumaya geçmişler ve göndergesel okumaya hemen hemen hiç başvurmamışlardır.

Sonuç

Liebes ve Katz "Dallas" dizisinin farklı etnik topluluklar tarafından nasıl okunduğu üzerine gerçekleştirdikleri araştırmalarında (Katz ve Liebes, 1992: 73-89), dramatik yapılı medya metinlerinin farklı kültürler tarafından alımlanmasında eleştirel okumaların göndergesel okumalardan daha az görüldüğünü açığa çıkarmışlardır. Erol Mutlu'nun da aktardığı gibi (Mutlu, 1999: 114), Abercrombie de bu saptamanın izleyicilerin oyunculuk veya yapımın zenginliği ya da belki de yapımının ideolojik olarak manipüle edici niyetleri üzerine okuma yapmaktansa genel olarak televizyonu kendi niyetleriyle bağlantılandırmak suretiyle yorumlamayı tercih ettiklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ancak, Liebes'in çözümleme modeli yardımıyla üniversite öğrencilerinin televizyon haberlerini okuma biçimlerini değerlendirilmesi söz konusu olduğunda, tam tersi bir durumla karşılaşmakta ve aynı çözümleme modelinin farklı sorunsallarla uygulandığında farklı sonuçlar doğurabildiğini de görmekteyiz. Başat amacını televizyon haberlerinin sunuş biçimleri ve görsel yapısıyla haber içeriklerinin; bir başka deyişle haberi oluşturan farklı unsurların üniversite öğrencilerinin televizyon haber bültenlerinde yer alan haberleri alımlama/okuma biçimleri üzerindeki etkilerinin ortaya konulması olarak tanımladığımız bu çalışmada elde ettiğimiz bulgular, üniversite öğrencilerinin bu değerlendirme sürecinde genel olarak yapısal okumaya başvurduklarını göstermektedir. Ancak bu bulgu öğrencilerin televizyon haberlerini okuma biçim ve sürecini tam olarak anlatmamaktadır. Bu süreci ayrıntılı olarak açıklama noktasında çalışmamızın kendi örneklemini dahilinde kanıtladığı asıl ilgi çekici varsayım ise bu yapısal okumaların gerçekleşmesindeki en önemli parametreler olarak bizim çalışmamızda "haber değerlendirme kategorileri" olarak ifade ettiğimiz haberin sunum biçimi ve haberi oluşturan görsel unsurların (haberlerde görselliğin kullanımının) ön plana çıkmasıdır.

Çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi, günümüzde artık haber değerlendirme ölçütlerinin tanımlanmasında, sunulan enformasyonun doğruluğu ya da insanları ilgilendiren bilgiler içermesinden çok sahip olduğu "sansasyonellik" değerine göre betimlenmesi ve bu değer en önemli unsurları olarak haberlerin dramatik yapısı, sunum biçimlerinde ve kullanılan görüntülerdeki çekici, izleyiciyi

yakalayan "magazinel" üslupların benimsenmiş oluşu karşımıza çıkmaktadır. Araştırmamız tam da bu noktada, üniversite öğrencilerinin sahip oldukları eleştirel okuma potansiyellerinin çok büyük bir kısmını haberlerin görsel yapısı ve sunum biçimlerine yöneldiğini ortaya çıkarmıştır. Öğrencilerin farklı televizyon haber bültenlerinde yer alan haberleri değerlendirirken yaptıkları yapısal (ideolojik ve estetik) okumaların çok büyük bir bölümü haberlerin ve haber bülteninin sunum biçimleri ve görsel yapıları üzerine gerçekleşmiştir. Ayrıca her kanalın haber bültenindeki kendine özgü sunum biçimi izleyicileri farklı okuma biçimlerine yönlendirmiş, örneğin izleyiciler KANAL 7'nin haberlerindeki görselliği ve sunum biçimlerini yorumlarken daha çok ideolojik, NTV'deki aynı unsurları yorumlarken ise ağırlıklı olarak estetik okumaya başvurmuşlardır. Bütün bu açıklamalar ışığında araştırmamız neticesinde ulaştığımız en önemli sonuçları genel olarak şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Üniversite öğrencilerinin sahip oldukları eleştirel bakışa da bağlı olarak televizyon haberlerini alımlarken en çok yapısal okumaya yönelmiş olmalarında haberlerde kullanılan görsellik ve sunum biçimlerinin önemli katkıları bulunmaktadır.

2. Ayrıca izleyiciler haber bülteninin (dolayısıyla kanalın) belli bir ideolojiyi temsil ettiğini düşündüklerinde ya da haber bültenlerinde onların düşünceleriyle zıt bir görüşle karşılaştıklarında doğrudan eleştirel bir okumaya yönelmekte, göndergesel okumaya ise çok az başvurumaktadırlar.

3. Üniversite öğrencilerinin haberleri göndergesel olarak okuması ile haberlerin sunum biçimleri ve görsel yapısı arasında kayda değer bir bağlantı bulunmamaktadır. Göndergesel okumaya ancak haber içeriklerinin öğrencilerin ilgilerini çektiği ya da bir gereksinimlerini karşıladıkları durumlarda rastlanmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin haberleri okuma biçimleri ve haber değerlendirme kategorileri arasındaki ilişki üzerine gerçekleştirdiğimiz bu sınırlı çalışma bile göstermiştir ki haberlerin üretim süreci dahilinde belli bir iletiyi aktarmak amacıyla kodlanan bilgiler, izleyiciyle karşılaştıklarında farklı biçimlerde anlamlandırılmaktadır. Bu anlamlandırma süreci bilimsel olarak kolaylıkla kategorize edilebilir nitelikte olmamakla beraber, çalışmamızda kullandığımız benzer analiz modelleri izleyicilerin söz konusu alımlama süreçlerini kavramamıza yardımcı olmaktadır. Ancak son olarak şunu da ifade etmek gerekir ki, çalışmamızda faydalandığımız benzer biçimde metin-okuyucu modelini temel alan çalışmalar tek başlarına alımlama sürecini açıklamakta yeterli olamamakta, bu çalışmaların izleyicilerin sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarını göz önüne alan ve izlemenin ve alımlamanın bağlamını da araştıran çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- BAUDRILLARD Jean (2000), *Tam Ekran*, çev. Bahadır Gülmez, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- BÜYÜKDEVECİ Sabri, ÖZTÜRK Semire Ruken (der.) (1997), *Postmodernizm ve Sinema, Postmodernizm ve Sinema*, Ankara, Ark yayınları
- DAHLGREN Peter (1990) *Les Actualités Télévisées : A Chacun son Interprétation, 'Dossier ; Sociologie de la télévision : Europe'*, sayı: 44/45 (novembre, décembre, janvier, février):297-312, Réseaux, CNE
- EYÜBOĞLU Ayşe, TANRIÖVER Hülya, (2000), *Popüler Kültür Ürünlerinde Kadın İstihdamını Etkileyebilecek Ögeler*, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
- FISKE John (der.) (1991), *Postmodernism and Television, Mass Media and Society*, London, Edward Arnold
- GULLY Marlène Coulomb (1995), *Les Informations Télévisées, Que sais je*, Paris, Presse Universitaires de France
- HALL Stuart (1997), *Codage/Décodage, "Sociologie de la Communication"* sous la direction de D. Pasquier, P. Béaud, Réseaux, Reader, s: 59-71.
- IYENGAR Shanto (der.) (1992) *The Accessibility Bias in Politics: Television News and Public Opinion, The Mass Media in Liberal Democratic Societies*, New York, Paragon House
- KATZ Elihu et LIEBES Tamar, *L'exportation du sens : Lectures transculturelles de la télévision américaine*, Études et documents d'information, sayı : 104, 1992, s: 73 à 89, Unesco
- LIEBES Tamar (der.) (1997), *A propos de la participation du téléspectateur*, Sociologie de la communication, s: 798-809, Paris, Réseaux
- MISSIKA Jean-Louis (1994), *Un mot vaut dix mille images*, Médiaspouviers, sayı 33, Paris
- MORLEY David (1980), *"The Nationwide"*, London: British Film Institute.....
- MUTLU Erol (1999), *Televizyon ve Toplum*, Ankara, TRT Yayınları
- RAMONET Ignacio (2000), *Medyanın Zorbalığı*, çev. Aykut Derman, İstanbul, Om Yayınevi